

“Helal Değildir/ لَا يَحِلُّ” Kalıbıyla Başlayan Hadis Metinleri Üzerine Lafız ve Anlam Eksenli Bir Analiz

A Speech and Meaning-Based Analysis on Ḥadīth Texts Beginning with the Pattern “Not Halal”

Dr. Öğr. Üyesi Bekir ÖZÜDOĞRU¹

¹İlahiyat Fakültesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
•bekirozudogru@gmail.com • ORCID > 0000-0001-5996-3942

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma / Research

Geliş Tarihi / Received: 01 Ekim / October 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 13 Aralık / December 2022

Yıl / Year: 2022 | Sayı – Issue: 53 | Sayfa / Pages: 683-706

Atıf/Cite as: Özüdoğru, B. ““Helal Değildir/ لَا يَحِلُّ” Kalıbıyla Başlayan Hadis Metinleri Üzerine Lafız ve Anlam Eksenli Bir Analiz”

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 53, December 2022: 683-706.

“HELAL DEĞİLDİR/ لَا يَحِلُّ” KALIBIYLA BAŞLAYAN HADİS METİNLERİ ÜZERİNE LAFIZ VE ANLAM EKSENLİ BİR ANALİZ

ÖZ:

Makale, لَا يَحِلُّ / helal değildir” ifadesi ile başlayan rivayetler özelinde hadis metinlerini konu edinir. “Helal değildir” şeklinde hukûkî bir lafızla başlayan hadis metinleri incelenmiş ve metin öğeleri araştırılmıştır. 23 farklı konudaki hadis metinlerinde söz konusu ifadeye rastlanmıştır. Rivayetlerin şâhid ve mütâbîlerinden hareketle metinler incelenmiştir. “Helal değildir” kalıbında nakledilen hadislerin çoğunun benzer kalıpta geldiği, sadece yasaklanan eylemlerin değiştiği görülmüştür. Rivayetlerin şâhid ve mütâbîlerinde anlamı bozmayacak lafız farklılıkları vardır. Lafız aynı olmasına rağmen lafzın delâleti konulara göre tahrim ve kerâhet gibi farklılık göstermiştir. Yine “helal değildir” lafızlarının bazı rivayetlerde Hz. Peygamber’e dayandığı bazısında ise manen rivayetin etkisiyle sahâbe ya da sonraki râvi tarafından ifade edildiği görülmektedir. Bundan dolayı hüküm ifade eden lafızlarda râvinin etkisi göz önünde bulundurulmalı ve sadece lafza göre değil de bütün rivayetleri bir arada değerlendirme ve kıyas gibi metotlarla göre hüküm verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Metin, Form, Norm, Lafız, “Helal Değildir”, Anlam

A SPEECH AND MEANING-BASED ANALYSIS ON HADİTH TEXTS BEGINNING WITH THE PATTERN “NOT HALAL”

ABSTRACT

The article deals with hadith text in particular for the narrations that begin with the pattern “لا يحلُّ / not halal”. The hadith texts that started with a normative wording (not halal) were examined and the text elements were researched. The expression in question has been found in hadith texts on 23 different subjects. Most of the hadiths that came in the form of “not halal” came in a similar pattern, only the prohibited actions were changed. There are lexical differences in the witnesses and followers of the narrations that will not distort the meaning. Although the wording is the same, the indication of the wording differed according to the subjects, such as tahrim, and kerâhat. Again, in some narrations, the words “it is not halal” are mentioned by Prophet and in some it is expressed by the companions or later narrators with the influence of narration. For this reason, the effect of the narrator should be taken into account in the words that make a judgment, and judgment

should be made not only according to the wording, but also according to methods such as evaluating all the narrations together and comparing them.

Keywords: *Hadīth, Text, Form, Norm, Speech, "Not Halal", Meaning.*

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in sözü, bizzat onun söylemesiyle fiil, takrir ve sıfatları ise sahâbe tarafından nakledilmeye başlanmasıyla sözlü ve yazılı olarak hadislerin metinleşme dönemi başlamıştır. Tedvin süreciyle artan yazılı hadis metinleri, tasnif döneminin sona ermesiyle nihayete ermiştir. Sonrasında ise yazılı hadis metinleri üzerine şerh-hâşiye gibi farklı metin yazım süreçleri ön plana çıkmıştır.

Hadis metinlerinin lafızlarını etkileyen çeşitli unsurlar vardır. Merfû hadisler bağlamında her birisinin söyleyeni, yapanı, onaylayanı hâsılı kaynağı Hız. Peygamber olmasına rağmen lafza dökme açısından kavli hadislerde Hız. Peygamber; fiili, takrirî ve vasfî hadislerde ise sahâbe ön plandadır. Bu durum, şâhidleri araştırıldığına rivayete konu olan sözün/olayın anlatımındaki farklılıktan anlaşılmaktadır. Hadis metinlerini etkileyen unsurlardan birisi rivayetin şeklidir. Lafzen rivayette çok olmasa da manen rivayette metin, manaya zarar vermemek gibi belirli şartlar gözetilerek değiştirilmektedir.^[1] Lafızlara etki eden bir diğer etken rivayetin sıhhatini de etkileyen râvi tasarruflarıdır.^[2] Diğer bir konu ise özellikle hadis musanniflerinin hadisleri eserlerine ihtisâr, takti' gibi yöntemleri kullanarak almalarıdır.^[3] Bu çalışmada hadis metinlerine etki eden söz konusu sebepler üzerinde durulmayacaktır. Burada hadisler metin açısından hangi öğeleri içerir, nasıl bir yapısı vardır, metinler arasında ne gibi benzerlikler vardır, aynı konunun farklı tarihlerinde metinsel değişimler var mıdır? soruları bağlamında hadislerin lafızları ve ifade kalıpları incelenecektir. Sonrasında lafızların hadislerin anlaşılmasına etkisini tespit etmek için lafızların anlama etkisi nedir, benzer lafızlar aynı anlama delâlet eder mi? gibi soruların cevapları araştırılacaktır. Söz konusu sorulara cevap bulmak adına farklı konulardan ancak benzer kalıpta nakledilen hadisler tercih edilmiştir. Bu çalışmada örneklem olarak "helal değildir" ifadesiyle başlayan hadisler seçilmiştir. Lafız açısından farklı birçok konuda benzer kalıpta ifadelerin olması, anlam açısından ise hukûkî bir içeriğe sahip olması, söz konusu hadislerin seçilme nedenidir.

[1] Geniş bilgi için bk. Abdullah Hikmet Atan, *Mana ile Hadis Rivayeti*, ; (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999); Enbiya Yıldırım, "Hadislerin Manaıyla Rivayeti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 279-314; Selman Başaran, "Hadislerde Mana Rivayetinin Sonuçları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* III/3 (1991), 65-76.

[2] Bk. Süleyman Doğanay, *Hadis Rivayetinde Ravi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009); Bünyamin Erul, "Rivayet Metinlerinde Ravilerin Tasarrufları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLII/ (2001), 173-212.

[3] Bk. Fuat İstemî, "Hadislerin Bağlamının Tespitinde İhtisâr ve Takti' Uygulamasının Neden Olduğu Sorunlar", *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (2017), 315-326.

Çalışmada “Helal değildir” ifadesinin geçtiği yirmi üç konudan on yedisi üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Öncelikle “helal değildir” lafzıyla başlayan hadislerin yapısı, ifade kalıpları analiz edilecek, sonrasında her bir konu tek tek ele alınacaktır. On yedi farklı konuyu tek bir bağlam etrafında görmek, okuyucuya tek rarmış izlenimi oluşturabilir. Ancak ilmî sonuçlara ulaşabilmek için bu çalışmada parçadan bütüne (tümevarım) yöntemi kullanılmıştır. Yani on altı farklı konudaki hadis metinleri, kısa kısa ancak ayrı ayrı ele alınacak, benzer kalıptaki ifadelerdeki değişimlerin izi sürülecektir. Burada şâhid ve mütâbî açısından hadisin lafızları mukayese edilecek sonrasında âlimlerin ilgili konudaki hükümlerine değinilecektir. Sonunda ise ulaşılan sonuçlarla birlikte genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Hadis lafızlarını konu edinen çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin hadislerdeki nehiyer ve nehiy lafızları, Sezai Engin tarafından Hz. Peygamber’in nehiy yetkisi, nehiy için kullanılan ifadeler, söz konusu ifadelerle yaklaşımlar, hadislerdeki nehiyerin tahlili gibi açılardan çalışılmış ve nehy kalıplarından birisi olarak “helal değildir” lafzına yeri geldikçe değinilmiştir.^[4] Elinizdeki çalışma ise farklı olarak çeşitli konulardaki “helal değildir” ile başlayan hadislerin ifade kalıpları üzerinde durmakta, şâhid ve mütâbîlerden hareketle benzeşen/ayrışan yönleri tespit ederek mukayese yapmayı hedeflemektedir.

“Helal değildir” kalıbıyla başlayan hadislerin konu dağılımı kabaca şöyledir: Kadının mahremsiz yolculuğu, kadının kocası dışındaki erkekler için yas tutması, kadının kendisi nikâhlanmak için başka bir kadının boşanmasını istemesi, kocası yanındayken kadının nâfile oruç tutması, Mekke’de silah taşımak, üç günden fazla dargın durmak, Müslümanın kanının helalliği, hediye geri istemek, zekâtta asgari sınır, tuvalet ihtiyacı varken namaz kılmak, zina eden kadının ve köpeğin parası, borç verme yoluyla satış yapmak, had dışında ondan fazla sopa vurmak, iki kişinin arasına izinsiz oturmak, vasiyeti geciktirmek ve kadınlara arkadan yaklaşmak.

1. “HELAL DEĞİLDİR” HADİSLERİNİN İFADE KALIBI AÇISINDAN ANALİZİ

Hadis kaynakları incelendiğinde bazı hadis metinlerinin cümle yapısının benzer formda ilerlediği görülür. Farklı bir ifadeyle hadis metninin bir kısmı aynı olup sadece eylemler değişmektedir. Cümlelerin yapısında fiil ya da mübtedâ kısmı aynıyken fâil-mef’ûl ya da haber kısımları değişmektedir. Örneğin “Kıyamet, güneş batıdan doğmadıkça/büyük iki grup birbirini öldürmedikçe vd. kopmayacaktır.”^[5] hadislerinde “لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّىٰ” /-e kadar kıyamet kopmayacaktır” kalıbı aynı ancak

[4] Sezai Engin, *Hz. Peygamber’in Yasakları: Anlam ve Yorum Açısından Hadislerdeki Nehiyler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 102.

[5] Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnaut vd. (b.y.: Müessesetü'r-risâle, 2001), 12/78, 13/485.

"حَتَّى - e kadar"dan sonra gelen olaylar/fiiller değişmektedir. Benzer bir durum, çalışmanın konusu olan "helal değildir" lafızlarında da görülmektedir. Burada "helal değildir" ile başlayan hadis metinleri, form/yapı/kalıp açısından incelenecek, farklılaşan ve benzeşen lafızlar tespit edilecektir. Bu durumun net bir şekilde görülebilmesi için öncelikle cümlenin yapıları ayrıştırılarak bir tablo üzerinde gösterilecektir.

Şekil 1. "Helal değildir" Hadislerinin İfade Kalıpları^[6]

	Fil'in İstisnası	Fil'in Özelliği	Yasaklanan Fül/Şey	Kişinin Özelliği	Mef'ul	Fil
1	-	لَيْسَ مَعَهَا حُرْمَةٌ	أَنْ تُسَافِرَ بِاهِهِ وَالنِّزْمِ وَالْأَخْبَرِ	فُؤْمِنٌ بِأَهِّهِ وَالنِّزْمِ وَالْأَخْبَرِ	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
2	إِلَّا مَعَ زَوْجِ أُرْذِي عَمْرٍ	-	أَنْ تُخْرَجَ	مُشْلِيَةً	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
3	إِلَّا هَلَى زَوْجِ	فَوْقَ فَلَاحِ	أَنْ تُجَدَّ عَلَى مَيْتٍ	فُؤْمِنٌ بِأَهِّهِ وَالنِّزْمِ وَالْأَخْبَرِ	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
4	إِلَّا بِإِذْنِهِ	وَزَوْجِهَا شَاهِدٌ	أَنْ تُصَوِّمَ	-	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
5	-	-	تُسَآلَ حَلَالًا أُخْتِهَا لِتُسْتَفْرَغَ صَخْفَتَهَا	-	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
6	-	بِخَيْرِ طَيْبٍ نَفْسِ بِنْتِ	أَنْ يَأْخُذَ هَضَا أَسْبِيهِ	-	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
7	إِلَّا وَرِصِيَّةً مَكْتُوبَةً	-	تَيْبِثَ لَيْلَتَيْنِ	مُشْلِيَةً لَهْ مَالٍ يُوصِي فِيهِ	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
8	-	فَوْقَ فَلَاحِ لَيْالٍ	أَنْ يَهْجَرَ أَخَاهُ	-	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
9	، إِلَّا الْوَالِدَ فِيمَا يُنْعِطِي وَلَدَهُ	-	أَنْ يُنْعِطِي هَطِيَّةً فَيَرْجِعَ فِيهَا	-	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
10	-	زَهْوٍ حَقْرٍ حَتَّى يَخْفَى	أَنْ يَصْلِي	فُؤْمِنٌ بِأَهِّهِ وَالنِّزْمِ	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ
11	إِلَّا بِإِذْنِهِمَا	-	أَنْ يَفْرُقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ	-	لَا مَرْأَةً	لَا يَحِلُّ

[6] Tablodaki hadislerin kaynakları, tekrar olmaması adına konular ayrı ayrı ele alınırken verilmiştir.

12	إِلَّا فِي حَيْدٍ	-	أَنْ يُجِلَّ أَحَدٌ مِنْ عَشْرٍ أَسْوَاطٍ	حَانَ يَوْمٌ بِإِذْنِ الْأَجْرِ	يَمْنٌ	لَا يُجَلُّ
13	-	عَشَى تَبْلُغُ خَمْسَةَ أَوْسُقٍ	فِي الْبُرِّ وَالشَّمْرِ زَقَاةٌ	-	-	لَا يُجَلُّ
14	-	-	فَعْدُ الثَّكَلِ وَمَهْرُ لِيَاثِيَةَ	-	-	لَا يُجَلُّ
15	-	-	سَلَقَ وَتَبِعَ	-	-	لَا يُجَلُّ
16	-	-	تَبِعَ الْمَغْتِيَابِ	-	-	لَا يُجَلُّ
17	-	-	إِثْبَانُ النِّسَاءِ فِي حُشُوشِهِنَّ	-	-	لَا يُجَلُّ
18	-	-	فَلَا يَنْسِي مَاءَهُ وَوَلَدَ غَيْرِهِ	يَوْمٌ بِإِذْنِ الْأَجْرِ أَوْ مِنْ حَانَ يَوْمٍ بِإِذْنِ الْأَجْرِ	لَا يُجَلُّ	لَا يُجَلُّ
19	إِلَّا بَيْنَ مَا فِيهِ	-	أَنْ يَبِيعَ شَيْئًا	-	لَا يُجَلُّ	لَا يُجَلُّ
20	إِلَّا بِحَقِّي	-	شَيْءٌ مِنْ غَنَائِمِ الْمَغْلِبِينَ فَقَلِيلٌ وَلَا كَثِيرٌ	-	لَا يُجَلُّ	لَا يُجَلُّ
21	-	-	أَنْ يَسْجُلَ بِمَنْعَةِ السَّبَاحِ	-	لَا يُجَلُّ	لَا يُجَلُّ
22	إِلَّا فَرَجَ إِنْ شَاءَ ضَاجِعُهُ بَاعَهُ ، وَإِنْ شَاءَ وَهَبَهُ	-	فَرَجٌ	-	-	لَا يُجَلُّ
23	، إِلَّا بِأَخَذِي فَلَا بَ:	-	دَمِ امْرِئٍ مُسْلِمٍ ، يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ	-	-	لَا يُجَلُّ

Tabloda görüldüğü üzere tespit edilmiş olan 23 hadisin hepsi “لَا يُجَلُّ / Helal değildir” kalıbıyla başlamaktadır. “Helal değildir” ifadesi, fiil olduğu için ya tek fâil ya da fâil ve mef’ûl ister. Bu açıdan cümlede “kime, ne helal değildir” sorularının cevabının yer alması gerekir. Bu kalıptaki hadis metinlerinde iki yapı göze çarpmaktadır.

Birincisi “Birine bir şey helal değildir” şeklinde fiilin, mef’ûlün ve fâilin zikredildiği kalıplardır. Fiilden sonra “kime helal değildir” sorusunun cevabı verilmektedir. Burada لَامْرَأَةٍ / kadın, لِامْرِئٍ / kişi, لِرَجُلٍ / adam, لِأَحَدٍ / birisi, لِمَنْ / kişi olmak üzere beş form göze çarpmaktadır. Bunların genelde nekra bazen de izafetle (21. Hadis) geldiği görülür. Burada dikkat çeken husus, لَامْرَأَةٍ / kadınlar ifadesinin geç-

tiği yerlerdeki yapılmaması istenen fiiller sadece kadınlara yönelik olmasına (1-5. hadisler) rağmen "لِرَجُلٍ / adam" de dahil olmak üzere diğerleri kadın ve erkeklere yöneliktir. Üç günden fazla dargın durmama, iki kişinin arasına girmeme gibi fiiller bunlardandır. Bu yönüyle isimler her ne kadar lafzen farklılık gösterse de işlev açısından aynı gözüktüğü için form/yapı açısından benzer olduğu söylenebilir.

Hadislerdeki benzer yapılardan bir tanesi ise isimlerden sonra gelen sıfatlar yani kişilerin özelliğini ifade eden lafızlardır. Burada "Allah'a ve ahiret gününe inanan" (1, 3, 10 vd. hadisler), "müslim" (7. hadis) ve "müslime" (2. hadis) kalıpları kullanılmıştır. Çoğunluğu aynı, birkaçı farklı olsa da kullanılan üç lafız aynı yani helal olmayan şeylerin mü'minlere yönelik olduğunu ifade etmektedir. Bazı hadislerde ise (19, 20 vd. hadisler) ise söz konusu ifadelere yer verilmediği görülmektedir.

Bu kalıpta benzer olan diğer husus ise fâilin zikredildiği yerdir. Burada uzak durulması gereken eylemler, muzâri fiiliyle verilmiştir. Yolculuk etmek, oruç tutmak ve haccetmek gibi fiiller farklı olmasına rağmen kalıp, muzâri fiilin başına gelip onu mastara çeviren "En" edatı (En-i mastariyye) olmak üzere aynıdır.

İkincisi "Bir şey helal değildir" şeklinde fiil ve fâil kalıbıdır. Helal olmayan şeylerin yer verildiği fâil kalıpları isim formunda bazen müfred (15. hadis) bazen izâfet (14, 16, 17. hadisler) bazen de şibh cümleyle (13. hadis) gelmektedir. "Kadınlara arkadan yaklaşmak, olmayan malın satımı ve alımı, borç para verme yoluyla satış, köpeğin parası, zina eden kadının mihri helal değildir" hadisleri sadece fiil-fâil kalıbının örneklerindedir.

Benzer formlardan bir tanesi ise istisna bölümüdür. Hadisler "helal değildir" şeklinde mutlak ifade edildiği için bir kayıtlamaya ihtiyaç duyulmuş ve bu durum istisna edatıyla ifade edilmiştir. Zaten bu kalıpta, istisna ifadeleri olmasa hadisler yanlış anlaşılacaktır. Örneğin önce mutlak olarak "kadına haccetmek helal değildir" denilmiş sonrasında ise "ancak kocası veya mahremiyle gidebileceği" belirtilmiştir.

2. "HELAL DEĞİLDİR" HADİSLERİNİN METİN VE ANLAM AÇISINDAN ANALİZİ

"Helal değildir" kalıbıyla başlayan yukarıdaki yirmi üç hadisten makale sınırlarını aşmamak adına ilk on yedisi (1 ve 2. hadis aynı başlıkta ele alınmıştır), öncelikle şahid ve mütâbiler dikkate alınarak lafız yönünden incelenecek sonrasında anlamları araştırılacaktır. Böylelikle bu kalıbın yerine hangi lafızların kullanıldığı tespit edilecek, bunların anlama etkisi üzerinde durulacaktır.

2.1. Kadının Mahremsiz Yolculuğu ve Mahremsiz Hacca Gitmesi

“Helal değildir” kalıbında Ebû Saîd el-Hudrî (öl. 74/694), Abdullah b. Ömer (öl. 73/693) ve Ebû Hüreyre (öl. 58/678) tarafından kadınların mahremsiz yolculuk yapmasının helal olmadığına dair rivayetler nakledilmektedir. Ebû Saîd tariki, Allah’a ve ahiret gününe inanan bir kadına mahremsiz üç günden fazla mesafeli yolculukların helal olmadığını ifade eder.^[7] Mütâbilerinde rivayetin kalan kısımları aynı olmakla birlikte “helal değildir” kısmı “kadın yolculuk yapmasın” şeklinde geçmektedir.^[8] Bunun yanında birkaç tarikte mesafe zikredilmeksizin “kadınların mahremsiz yolculuk yapması doğru değildir”^[9] ve Rasûlullah (s.a.v.) kadının mahremsiz yolculuk yapmasını yasakladı^[10] şeklinde “uygun değildir” ve “yasakladı” lafızları bulunmaktadır.

İbn Ömer tariki, “helal değildir”^[11] “kadın yolculuk yapmasın”^[12] ve “yasakladı”^[13] şeklinde Ebû Saîd tarikiyle aynı nakledilmektedir. Burada da üç gün ve mahremsiz vurguları bulunmaktadır. Ebû Hüreyre tariki ise “helal değildir”^[14] ve “kadın yolculuk etmesin”^[15] kalıplarında gelmektedir. Yolculuk mesafesi ise genelde bir gecelik süre olarak belirtilmiş, bazı tariklerde ise süre belirtilmemiştir. Rivayetlerde “helal değildir” lafzı üç sahâbinin tariklerinde olmakla birlikte onun yerine özellikle “kadın yolculuk etmesin” şeklinde emr-i gâib kalıbı ve yer yer “yasakladı” ve “uygun değildir” lafızları kullanılmıştır.

[7] Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuat Abdülbâkî (Beyrut: Dâru l-hyâit-Turâsi'l-Arabî, 1955), “Hac”, 423 (No. 1340); Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnaût vd. (b.y.: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009), “Menâsik”, 2 (No. 1726; Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi' u'l-kebîr - Süneni't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998), “Rada”, 15 (1170). لا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ سَفَرًا ، فَصَاعِدًا إِلَّا وَمَعَهَا أَبُوهَا أَوْ أَخُوهَا أَوْ زَوْجُهَا أَوْ ابْنُهَا أَوْ ذُو مَخْرَمٍ مَعَهَا .

[8] Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf Hût (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409), 8/637; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Süleym Esed Ed-Derânî (Suud: Dâru'l-muğni, 2000), “İstîzân”, 46 (No. 2720); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnaût vd. (b.y.: Dâru Risâleti'l-âlemiyye, 2009), “Menâsik”, 7 (No. 2898); Ebû Hâtîm Muhammed el-Bustî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn-i Hibbân*, thk. Muhammed Ali Sönmez ve Halis Aydemir (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 6/433; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zehra en-Neccâr (Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1994), 2/114. لا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ سَفَرًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا ، إِلَّا مَعَ أَبِيهَا أَوْ أَخِيهَا أَوْ ابْنِهَا أَوْ زَوْجِهَا أَوْ ذِي مَخْرَمٍ .

[9] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/172. لا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تُسَافِرَ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَخْرَمٍ لَهَا .

[10] İbn Hibbân, *Sahîh*, 6/442. نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرْأَةَ أَنْ تُسَافِرَ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَخْرَمٍ .

[11] Müslim, “Hac”, 414 (No. 1338); Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 2/113; İbn Hibbân, *Sahîh*, 6/434.

[12] Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Resûlillâhi ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (Dimeşk: Dâru Tûkî'n-Necât, 2001), “Taksîru's-salât”, 4 (No. 1086); Müslim, “Hac”, 414 (No. 1338); Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 2 (No. 1727).

[13] Ebû Bekr Muhammed b. İshak İbn Huzeyme, *Sahîhu İbni Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (yy.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2003), 4/228.

[14] Buhârî, “Taksîru's-salât”, 14 (No. 1088); Müslim, “Hac”, 422 (No. 1339); Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 2 (1723). لا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ لَيْسَ مَعَهَا حَرَمَةٌ .

[15] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/91; Tirmizî, “Rada”, 15 (No. 1170).

Kadının mahremsiz yolculuğunda mesafeyle ilgili, rivayetlerde ihtilâf durumu söz konusudur. Mahremsiz kadın mutlak olarak, 1 beriddan (20 km) fazla, bir, iki ve üç günlük mesafeden fazla yola çıkamaz şeklindeki rivayetler ihtilâfî'l-hadis bağlamında değerlendirilmiş, muasır bazı âlimler tarafından illet (güvenlik) merkezli çözümler üretilmiştir.^[16] Hadiste geçen "helal olmaz" ifadesi ise tahrîm değil de teknik anlamda "câiz olmaz" manasında kullanılmıştır.^[17]

Konuyla ilişkili olan ve yine "helal değildir" kalıbıyla nakledilen bir rivayet de kadınların mahremsiz haccetmesiyle ilgilidir. Ebû Ümâme el-Bâhilî'den (öl. 86/705) nakledildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.), Müslüman bir kadının mahremsiz hac yapmasının helal olmadığını söylemiştir. "Helal değildir" lafzıyla nakledilen rivayetin benzeri İbn Abbas (öl. 68/687) tarafından farklı lafızla nakledilmiştir. Rivayete göre bir adam Medine'ye gelmiş, Hz. Peygamber ona nereden geldiğini sormuş, o da falanca yerden demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber; "hanımına hacca gelme kapısını nasıl kapatırsın? Kadınlar sadece mahremleriyle haccetsinler", demiştir.^[18] Burada "haccetmesin" lafzı kesinlik bildiren tekit nûnu ile ifade edilmiştir. Ancak bu rivayet, râvisinden dolayı zayıf sayılmıştır.^[19] Eğer bu rivayetin gerçekten aslı yoksa hac da bir yolculuk olduğu için yukarıdaki ilgili rivayetlerin muhtevâsı dikkate alınarak ilk dönemlerde söylenilmiş olabilir. Nitekim İbrahim en-Nehâî (öl. 96/714), Tâvûs b. Keysân (öl. 106/725) ve Hasan-ı Basrî'den (öl. 110/728) kadının mahremsiz hac yapmamasına dair "nehy-i hâzır ve lâ-i nâfiye" kalıbında mevkuf rivayetler vardır.^[20]

[16] Geniş bilgi için bk. Rahile Kızılkaya Yılmaz, "İhtilâfî'l-Hadîs İlmi Açısından Kadının Mahremsiz Yolculuğu", *Diyanet İlmî Dergi* LXVIII/1 (2022), 263-300.

[17] Osman Şahin, "Kadınların Mahremsiz Yolculuk Yapmasının Hükümü", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (2019), 359-387.

[18] Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdilmecid (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, ts.), 11/249; Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayp Arnaut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004), 3/227. لَا تَحْجُّنَّ امْرَأَةً إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ

[19] Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 1997), 3/11; Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, thk. Hüseyin Selim ed-Derânî (y.y.: Dâru'l-me'mûn), 1/300.

[20] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/385-386. لَا تَخُجُّ الْمَرْأَةَ إِلَّا مَعَ زَوْجٍ أَوْ ذِي مَحْرَمٍ ve فَلَا تَحْجِّي إِلَّا مَعَ بَعْلِ أَوْ مَحْرَمٍ

2.2. Kadının Kocasından Başkası İçin Yas Tutması

Kadının kocasından başkası için yas tutmasıyla ilgili Zeyneb bint Cahş (öl. 20/641), Ümmü Habibe (öl. 44/664),^[21] Hafsa (öl. 45/665),^[22] Âişe (öl. 58/678)^[23], Ümmü Atıyye (öl. 70/689), İbn Ömer ve Enes b. Mâlik'in (öl. 93/711) rivayetleri vardır. İbn Ömer ve Enes b. Mâlik rivayetleri, tek bir kişiye (ferd) dayandığı için problemli görülmüş, asıl rivayetin Hz. Peygamber'in hanımlarından geldiği belirtilmiştir.^[24] Söz konusu rivayetlere göre; Hz. Peygamber, "Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadına, kocası dışında birisi için üç günden fazla yas tutması helal değildir." buyurmuştur. Burada dikkat çeken husus, bütün şahidlerinde rivayetin "helal değildir" kalıbında gelmesidir. Bu durum ilgili rivayetin büyük ölçüde lafzen nakledildiğini göstermektedir. Sadece Ümmü Atıyye rivayetinin farklı tarikleri "kadın yas tutmaz" şeklinde lâ-i nâfiye lafzıyla gelmiştir.^[25] Yine Ümmü Atıyye'den kendi oğlunun vefatından üç gün geçtikten sonra "koca dışında üç günden fazla yas tutmaktan nehyedildik" ve "yas tutmamamız emredildi" şeklinde "ümirnâ ve nühiynâ" lafızlarıyla nakledilen rivayetler vardır.^[26] Bu durum, tâbiîn fetvasına da yansımış olacak ki, Urve b. Zübeyir (öl. 94/713) "üç günden fazla kadın yas tutmanın" demiştir.^[27] Her ne kadar konumuzla ilgili olmasa da sahâbî râvilerin ilgili hadisi, babaları, kardeşleri çocukları gibi yakınlarının vefatı sonucunda nakletmiş olmalarını belirtmek gerekir. Yine rivayetin Hz. Peygamber'in hanımları tarafından nakledilmesi de işaret edilmesi gereken bir durumdur. Sadece Ümmü Atıyye, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) hanımlarından değildir. Ancak onun da Hz. Âişe gibi ehl-i beyt ile yakın ilişkileri olduğu ve kadınların özel hallerini iyi bildiği^[28] düşünülünce rivayetin, Hz. Peygamber'in hanımları aracılığıyla nakledildiği anlaşılmaktadır.

2.3. Kadının Kocası Yanındayken Nâfile Oruç tutması

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Kocası yanındayken bir kadına nâfile oruç tutması helal değildir. Kocası izin verirse ha-

[21] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/348, 45/392; Buhârî, "Talâk", 48 (No. 5334); Müslim, "Talâk", 58 (No. 1486); Ebû Dâvûd, "Talâk", 43 (No. 2299); Tirmizî, "Talâk", 18 (No. 1195); Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *el-Müctebâ mine's-Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbaati'l-İslâmiyye, 1986), "Talâk", 55 (3527). لا يحدُّ لامرأة تُؤمِّن بالله واليوم الآخر أن تُحدَّ على مَنِّتٍ فوق ثلاثِ لَيالٍ، إلا على زوجٍ أُرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا.

[22] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/47; İbn Mâce, "Talâk", 35 (No. 2086).

[23] Müslim, *Sahih*, "Talâk", 65 (1491); İbn Mâce, "Talâk", 35 (No. 2085).

[24] Ebû Bekr Ahmed b. Amr Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mañfûz er-Rahman Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü'ulûm ve'l-hikem, 292M.S.), 12/181, 13/39.

[25] Müslim, "Talâk", 66 (No. 938); İbn Mâce, "Talâk", 35 (No. 2086).

لا تُحدُّ امرأةٌ على مَنِّتٍ فوق ثلاثِ ، إلا على زوجٍ أُرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

[26] Buhârî, "Cenâiz", 30 (No. 1279).

[27] Abdurrezak b. Hemmâm San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1403), 11/7/49.

[28] Zekerîya Güler, "Ümmü Atıyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/314.

riç.”^[29] Burada “helal değildir” lafzı kullanılmıştır. Ancak rivayetin mütâbilerinde “oruç tutmaz”, “oruç tutmasın” şeklinde lafızlar vardır.^[30] Aynı şekilde Ebû Saïd el-Hudrî’den de “kadın oruç tutmaz, “oruç tutmasın” ve “yasakladı” şeklinde rivayetler vardır.^[31] Yine sahâbenin, “kadın kocasından izinsiz oruç tutması helal değildir” şeklinde mevkuf görüşleri de vardır.^[32] Rivayetlerin “helal değildir” lafzından ziyade genelde lâ-ü nâfiye lafzıyla “oruç tutmasın” şeklinde nakledildiği görülür. Ramazan dışındaki nâfile oruçlar için olan bu yasa, bazı âlimlere göre tahrim bazılarına göre ise kerâhet ifade eder.^[33]

2.4. Kadının Helal Olmayan Boşama İsteği

Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Bir kadına, kız kardeşinin talakını, onun evliliğinden kendisi istifade etmek için istemesi helal değildir.”^[34] Hadis, sadece Ebû Hüreyre’den nakledilmektedir. Buhârî’deki rivayet, “helal değildir” kalıbında gelse de diğer tariklerinde farklı lafızlar vardır. Rivayetlerin bir kısmı, “kadın istemesin”^[35] şeklinde nehy-i gâib; bir kısmı “şart koşmaz”^[36] şeklinde lâ-i nâfiye; bir kısmı ise “şart koşmaktan”^[37] ya da nikah istemesinden yasakladı,^[38] şeklinde “nehâ” fiiliyle gelmiştir. Tariklerin çoğunluğu, “kadın istemesin” şeklinde gelmiştir. Sahâbeden de benzer lafızlarla mevkuf rivayetler vardır. Mesela Abdullah b. Mes’ûd (öl. 32/652), “Kadın kardeşinin talakını şart koşmasın” şeklinde söylemiştir.^[39] Bu konudaki lafızlar, farklı şekilde anlaşılmıştır. İbn Abdilber (öl. 463/1071) gibi âlimler, kadının kocasına şart koşmasının mekruh olduğunu söylerler.^[40] Bazılarına göre ise lafzın zahiri tahrim ifade eder. Ancak buradaki söz, muhsan kadına

[29] Buhârî, “Nikâh”, 86 (No. 5195). لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَرَوْحَهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ

[30] Müslim, “Zekât”, 84 (No. 1026); Buhârî, “Nikâh”, 86 (No. 5196); Dârimî, “Savm”, 20 (No. 1761); İbn Mâce, “Siyâm”, 53 (No. 1761); Tirmizî, “Savm”, 65 (No. 782); Ebû Dâvûd, “Savm”, 74 (No. 2458). لَا تَصُومُ / لَا تَصُومُ

[31] Dârimî, “Savm”, 20 (No. 1760); İbn Mâce, “Siyâm”, 53, 54 (No. 1762); Ebû Dâvûd, “Savm”, 74 (No. 2459). لَا تَصُومُ. لَا تَصُومِي / نَهَى رَسُولُ اللَّهِ

[32] Abdurrezzâk, *Musannef*, 4/305.

[33] Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahih-i Buhârî*, thk. Muhammed Fuat Abdalbaki (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379), 9/295

[34] Buhârî, “Nikâh”, 54 (No. 5152). لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَسْأَلُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَخْفَتَهَا فَإِنَّمَا لَهَا مَا فَتَرَ لَهُ

[35] Mâlik b. Enes el-Medinî, *Muvatta'*, thk. Muhammed Fuat Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâ'it-turâsi'l-arabî, 1985), “Kader”, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/227; Buhârî, “Şurû't”, 8 (No. 2723); Müslim, “Nikâh”, 38 (No. 1408); Ebû Dâvûd, “Talâk”, 2 (2176); Tirmizî, “Talâk”, 14 (No. 1190). لَا تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَخْفَتَهَا، وَتَتَّخِذَ فَإِنَّمَا لَهَا مَا فَتَرَ لَهَا

[36] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/465. لَا تَسْتَفْرِغُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ

[37] Buhârî, “Şurû't”, 11 (2727).

[38] نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُنْكِحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَقْبَتِهَا أَوْ خَالَتِهَا، أَوْ أَنْ تَسْأَلَ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا، وَأَنْ تَسْأَلَ الرَّجُلَ عَلَى سَدْمِ أُخْتِهِ، وَنَهَى عَنِ النَّجَسِ، وَعَنِ التَّصْرِيَةِ

[39] Müslim, “Nikâh”, 39 (No. 1408).

نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُنْكِحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَقْبَتِهَا أَوْ خَالَتِهَا، أَوْ أَنْ تَسْأَلَ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَخْفَتَهَا، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ رَافِعُهَا

[40] Buhârî, “Nikâh”, 54.

[41] Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Salim b. Muhammed Ata vd. (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2000), 8/269.

nasihat etmeye ya da kocasından gelebilecek zararı ortadan kaldırmaya yöneliktir. İbn Battâl'a (öl. 449/1057) göre ise nikahın feshini gerektirmese bile burada açık tahrim vardır.^[41]

2.5. Başkasının Malını İzinsiz Almak

Genel anlamda bir kişinin başkasının malını özelde ise esasını, sopasını rızası/ izni olmadan almasının helal olmadığına dair rivayetler bulunmaktadır. Amr b. Yesribî, veda hutbesinde Hz. Peygamber'in şöyle dediğine şahit olmuştur: "Rızası olmadan kardeşinin malını alması bir kişiye helal değildir."^[42] Amr b. Ahves el-Cü-semî,^[43] Hanîfe Ammi Ebî Hurre er-Rekkâşî,^[44] Enes b. Mâlik^[45] ve İbn Abbas'tan^[46] bazı tariklerde Veda haccı bilgisiyle bazılarında ise doğrudan benzer lafızlarla rivayetler nakledilir. Ebû Humejd es-Sâidî tarikinde ise "Kardeşinin esasını izinsiz alması helal değildir, bu durum Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) Müslümanın malını Müslümana haram kılmasından dolayıdır", ifadelerine rastlanır.^[47] Bu konuda "helal değildir" ifadesi diğerlerinden farklı olarak hep aynı kalıpta gelmiş, farklı tariklerde nehy ve tahrim gibi lafızlara rastlanmamıştır. Buradan hareketle söz konusu lafız bağlamında rivayetlerin manen nakledilmediği söylenebilir. Sebebi ise ilgili hadislerin neredeyse tamamının veda haccında duyulup nakledilmesi olabilir. Tahâvî (öl. 322/933), ilgili rivayetlerin Müslümanın malının başka bir Müslümana haram olduğunu ispat ettiğini belirtir.^[48] Mal, İslam'da zarûrât-ı hamse'den birisi olduğu için ona yönelik haksız/rızasız alımlar da haram olarak ifade edilmiştir.

2.6. Vasiyeti Ertelemek

İbn Ömer'den nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.); "Vasiyet edebilecek malı olan Müslüman bir kişiye, vasiyetini yazmadan iki gece geçirmesi helal değildir", dedi.^[49] Sadece İbn Ömer'den nakledilen bu rivayetin farklı sahih tariklerinin ne-

[41] Bk. İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî*, 9/220; Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedruddîn el-Aynî, *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîh-i Buhârî* (Beyrut: Dâru ihyâ'it-turâsî'l-arabî, ty.), 20/142.

[42] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/239, 34/560; Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 4/241; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nîsâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-sahihayn*, thk. Mustafâ Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-kütübî-ilmiyye, 1990), 1/93. لَا يَجِلُّ لِأَمْرِي مِنْ مَالِ أَخِيهِ إِلَّا مَا أَعْطَاهُ مِنْ طَيِّبِ نَفْسٍ.

[43] Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'an", 10 (No. 3087). وَلَا يَجِلُّ لِأَخِيهِ مِنْ مَالِ أَخِيهِ إِلَّا مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُهُ.

[44] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/299. لَا يَجِلُّ مَالٌ أَمْرِي مُسْتَلِمٌ إِلَّا بِطَيِّبِ نَفْسٍ مِنْهُ.

[45] Dârekutnî, *Sünen*, 3/424. لَا يَجِلُّ مَالٌ أَمْرِي مُسْتَلِمٌ إِلَّا بِطَيِّبِ نَفْسِيهِ.

[46] Hâkim en-Nîsâbüri, *Müstedrek*, 1/93; Ahmed b. Huseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-kütübî-ilmiyye, 2003), 6/96. لَا يَجِلُّ لِأَمْرِي مِنْ مَالِ أَخِيهِ إِلَّا مَا أَعْطَاهُ مِنْ نَفْسٍ طَيِّبَةٍ.

[47] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/39; Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 4/241; İbn Hibbân, *Şahîh*, 13/316.

لَا يَجِلُّ لِلرَّجُلِ أَنْ يَأْخُذَ عَصَا أَخِيهِ بِغَيْرِ طَيِّبِ نَفْسِيهِ ، وَذَلِكَ لِشِدَّةِ مَا حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ مِنْ مَالِ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ

[48] Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Şerhu müşkilil-âsâr*, thk. Şuayb Arnaût (b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1994), 7/253.

[49] Tahâvî, *Şerhu müşkilil-âsâr*, 9/261. لَا يَجِلُّ لِأَمْرِي مُسْلِمٌ لَهُ مَالٌ يُوصِي فِيهِ نَبِيْتُ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ.

redeyse tamamı "hakkı yoktur" lafzıyla gelmektedir.^[50] Bunun dışında "gerekir" lafzıyla^[51] "Lâ" edatıyla^[52] "kişiye gerekmez" lafzıyla^[53] rivayetler vardır. Genelde rivayetler "kişiye haktır/gerekir" lafzıyla gelmesine rağmen, bazı tariklerde "lâ/mâ yenbagî", "lâ" ve "helal değildir" kalıbında nakledilmiştir. Şu halde "hakkı yoktur" lafızlarının esas, diğerlerinin manen rivayetten kaynaklı râvî tasarrufu olması muhtemeldir.

Tirmizi'ye göre âlimler, kişinin vasiyetini üç gün geçtikten sonra yapmasını uygun görmezler, üç gün içerisinde yapmasını ise müstehab görürlerdi. Lafız farklılıklarının râvîlerden kaynaklı olduğuna değinen İbn Abdilber ve Nevevî'ye göre, hadisteki ifade teşvik amaçlı olup mendubluk ifade eder, farziyyet ifade etmez. Çünkü cumhur ulemâ vasiyetin farz olmadığına icmâ etmişlerdir. Sadece lafzî anlayışı ön planda tutan Zâhirîler, farz olduğu görüşündedirler. Lafzın farza işaret etmeme sebebinin Aynî, icmâ delilinden farklı olarak râvinin ameline dayandırılmaktadır. Hanefîlere göre vasiyet etmek müstehab olup farz değildir. Çünkü hadisi nakleden İbn Ömer bile vasiyet etmemiştir. Eğer farz olsaydı râvî, rivayetine muhalefet etmezdi.^[54] Görüldüğü üzere "helal değildir" ya da "hakkı yoktur" ifadeleri, bu konu özelinde tahrîme değil kerâhete işaret edecek şekilde anlaşılmıştır.

2.7.Üç Günden Fazla Dargınlık

Üç günden fazla dargın durulmamasına dair rivayetler, Ebû Eyyûb el-Ensârî (öl. 49/669), Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, İbn Meş'ud ve Sa'd b. Vakkâs (öl. 55/675) gibi birçok sahâbî tarafından nakledilmektedir.^[55] Tariklerinin hepsi "Müslümanın kardeşine üç günden fazla dargın durması helal değildir" lafızlarıyla nakledilmiştir. Sadece Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre ve İbn Meş'ud tariklerinin bir kısmı "Müslümanlar arasında üç günden fazla dargınlık yoktur" şeklindedir.^[56] Aynı şekilde Hz. Âişe rivayeti de "Müslüman üç günden fazla dargın duramaz" lafızlarıyla nakledilmiştir.^[57] Rivayetin şahidlerinin çoğunluğunun "helal değildir" kalıbında geldiği görülmektedir. Şahidleri dikkate alarak rivayetin "helal değildir" lafzıyla Hz.

[50] *Muvatta'*, "Vasiyet", 1; Dârimî, "Vasâyâ", 1; Buhârî, "Vasâyâ" 1; Müslim, "Vasiyet", 1, 4; İbn Mâce, "Vasâyâ", 2; Ebû Dâvûd, "Vasiyet", 1; Tirmizî, "Vasâyâ", 3; Nesâî, "Vasiyet", 1. مَا حَقَّ أَمْرِي أَنْ نَبِيْتُ لَيْلَتَيْنِ

[51] Dârekutnî, *Sünen*, 5/266. مَا يَنْبَغِي لِرَجُلٍ أَنْ يَبْنِي عَلَيْهِ ثَلَاثَةَ

[52] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/43. لَا نَبِيْتُ أَحَدًا ثَلَاثَ لَيَالٍ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ

[53] Tahâvî, *Şerhu müşkil'l-âsâr*, 9/262. لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ

[54] Bilgiler için bk. Tirmizî, "Cenâiz", 5; İbn Abdilber, *İstizkâr*, 7/260; Ebû Zekeriyeye Muhyiddîn Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim b. Haccac* (Beirut: Dâru İhyâi't-turâsî'l-arabî, 1392), 11/74; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 29/14; Râvinin rivayetine aykırı ameline dair geniş bilgi için bk. Bekir Özudoğru, "Sihhat ve Delâlet Açısından Râvinin Rivayetine Muhâlif Amelî", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XVIII/1 (2018), 131-164.

[55] Abdurrezzâk, *Musannef*, 11/1168; Buhârî, "Edeb" 62 (No. 6076,6077); Müslim, "Birr ve Silâ", 8 (No. 2559, 2560); İbn Mâce, "Sünne", 7 (No. 46); Ebû Dâvûd, "Edeb" (No. 4910, 4911, 4912). لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَهْجَرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ

[56] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 13/57; Müslim, "Birr ve Silâ", 8 (No. 2562). لَا هَجْرَةَ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ فَوْقَ ثَلَاثِ

[57] Ebû Dâvûd, "Edeb" (No. 4913). لَا يَكُونُ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجَرَ مُسْلِمًا فَوْقَ ثَلَاثَةِ

Peygamber'e dayandığı söylenebilir. Konuyla ilgili lafızlar, tahrir şeklinde anlaşıl-
mıştır.^[58]

2.8. Hibeyi Geri İstemek

İbn Ömer ve İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: “Hibe/bağış yapıp sonra onu geri istemesi kişiye helal değildir. Sadece baba çocu-
ğuna verdiğini isteyebilir. Bağış yapıp onu geri istemek, köpeğin yediğini kusup
tekrar yemesine benzer.”^[59] Hadisin birçok mütâbî ve şâhidinde lafız, “helal de-
ğildir” kalıbında değil de metnin ikinci kısmında geçen köpek benzetmesiyle ya
da “hibeyi geri isteyen kusup kustuğuna geri dönen gibidir”, lafızlarıyla geçmekte-
dir. Söz konusu durum, Abdullah b. Amr (öl. 65/684) ve Ebû Hüreyre tariklerinde
“mesel” lafızıyla;^[60] İbn Abbas, Hz. Ömer (öl. 23/644) ve İbn Ömer tariklerinde ise
“gibi” lafızlarıyla^[61] anlatılmıştır. Rivayete göre Hz. Ömer birisine Allah yolunda
savaşması için at verir, adam ata iyi bakamayınca onu geri almak ister. Hz. Ömer
durumu Hz. Peygamber'e sorduğunda Allah Rasûlü (s.a.v.), “Verdiğin atı isteme.
Çünkü verdiğini geri isteyen kustuğu şeyi tekrar yemeye dönen gibidir” der.^[62]

Her ne kadar “helal değildir” lafızıyla nakledilen rivayetler teknik açıdan sa-
hih olsa da rivayetin mütâbî ve şâhidlerindeki teşbih ifade eden lafızlar asıl gibi
gözükmektedir. Manen rivayetten dolayı benzetmeli lafızlar, “helal değildir” ka-
lıbında nakledilmiş olabilir. Musanniflerin bab başlıklarına bakıldığında söz ko-
nusu hadislerin “kerâhete” delalet ettiği anlaşılmaktadır. Mesela İbn Ebî Şeybe (öl.
235/849), konu başlığını “hibeden geri dönmenin mekruh oluşu” koymuştur.^[63]

2.9. Tuvalet Sıkışık Olduğu Halde Namaz Kılmak

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Al-
lah'a ve ahiret gününe inanan kişiye, tuvalet ihtiyacını gidermedikçe sıkışırken na-
maz kılması helal değildir.”^[64] Söz konusu ifade Sevbân (öl. 54/674) rivayetinde üç
şeyi yapmak helal değildir, şeklinde geçmekte ve bu üç şeyin içerisinde “tuvalet

[58] İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî*, 10/492.

[59] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4/421; Ebû Dâvûd, “Buyû”, 83 (No. 3539); Tahâvî, *Meânî'l-âsâr*, 13/63; İbn Hibbân, *Sahîh*, 11/523. لَا يَجِلُّ لِزَجَلٍ أَنْ يُغَطِّيَ عَطِيَّةً فَيُرْجَعُ فِيهَا ، إِلَّا الْوَالِدُ فِيمَا يُغَطِّي وَوَلَدَهُ .

[60] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4/421; Ebû Dâvûd, “İcâre”, 35 (No. 3540); Tirmizî, “Buyû”, 62
مَثَلُ الَّذِي يَسْتَرِدُّ مَا وَهَبَ كَمَثَلِ الْكَلْبِ يَقِيءُ فَيَأْكُلُ قَيْئَهُ

[61] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4/421; Buhârî, “Hibe”, 30, “Zekât”, 60; Müslim, “Hibe”, 5; İbn Mâce, “Hibât”, 5; Tirmizî, “Buyû”, 62. الْعَائِدُ فِي هَيْبَتِهِ كَالْعَائِدِ فِي قَيْئِهِ .

[62] Buhârî, “Zekât”, 60.

[63] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4/421.

[64] Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 43 (No. 90); Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, 1/274. ” لَا يَجِلُّ لِزَجَلٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُصَلِّيَ. ” وَهُوَ حَقٌّ حَتَّى يَخْفَتَ

sıkışıkken" ifadesine yer verilmektedir.^[65] Sevbân'dan başka bir rivayette ise "Müslümanlardan birisi tuvalete sıkışıkken namaza gelmesin" şeklindedir.^[66] Ebû Ümâme rivayetinin bir tarikinde "yasakladı", diğerinde ise "sizden biri namaza gelmesin" şeklindedir.^[67] Hadislerdeki ifadeler, kerâhete hamledilmiştir. Namaz Allah'a münâcat ve yaklaşma olduğu için bundan alıkoyan şeyler, kerih görülmüştür. "Helal değildir" lafzı ise söz konusu fiilin yapılmasını engellemek için mübalağa yoluyla ifade edilmiştir. Nitekim Hz. Âişe rivayetinde yemek hazırlarken ve küçük abdest kişiyi zorlarken kılınan namazın kıymeti olmadığı belirtilmektedir.^[68]

2.10. İki Kişi Arasına Oturmak

İbn Ömer'den nakledildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "İzinleri olmaksızın iki kişinin arasına birisinin oturması helal değildir."^[69] Yine İbn Ömer'den başka bir tarikle "iki kişi arasına oturulmaz" şeklinde nakledilmiştir.^[70]

Ebû Dâvûd (öl.275/889) ve Tirmizî'nin (öl. 279/893) hadise "edeb" bölümünde yer vermelerine ve Tirmizî'nin bab başlığını "izinsiz iki kişi arasına oturmanın kerih oluşu" şeklinde isimlendirmesine bakılırsa bu konuda "helal değildir" ibaresi kerâhet ifade etmektedir. Bunun sebebi ise aralarında sevgi olması ya da bir sır olması, araya giren kişi sebebiyle bunun bozulması şeklinde açıklanmıştır.^[71]

2.11. Had Dışında Celde/Sopa Miktarı

Had dışında bir kişiye ondan fazla celde/sopa vurmanın helâl olmadığına dair rivayet Abdullah b. Ebi Bekir tarafından nakledilmekte ancak "helal değildir" lafzıyla gelen bu rivayetin zayıf olduğu belirtilmektedir.^[72] Şâhidleri araştırıldığında ise özellikle Ebû Bürde tarafından rivayetin, "helal değildir" lafzı dışında nakledildiği görülür. Ebû Bürde tarikinde "had dışında ondan fazla" kısımları aynıdır, ancak "helal değildir" lafzının yerindeki ifadelerde mana aynı, lafızlar fark-

[65] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 43 (No. 90) .:

تَلَاثٌ لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَفْعَلَهُنَّ: لَا يُؤْمُ رَجُلٌ قَوْمًا فَيُخْصُ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ دُونَهُمْ، فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَلَا يَنْظُرُ فِي فِعْرِ نَبِيٍّ قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ، فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ دَخَلَ، وَلَا يُضَلِّي وَهُوَ حَقٌّ حَتَّى يَتَخَفَّتْ

[66] İbn Mâce, "Teyemmüm", 114 (No. 619). لَا يَأْتِي أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

[67] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23/581; İbn Mâce, *Teyemmüm*, 114 (No. 617). نَهَى / لَا يَأْتِي أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ

[68] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 43 (No. 79).

[69] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/577; Ebû Dâvûd, "Edeb", 24; Tirmizî, "Edeb", 11 (No. 2752)

لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَفْرَقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلَّا بِإِذْنِهِمَا

[70] Ebû Dâvûd, "Edeb", 24 (No. 4844). لَا يُجْلِسُ بَيْنَ رَجُلَيْنِ إِلَّا بِإِذْنِهِمَا

[71] Ebû'l-Ula Muhammed Abdurrahman el-Mübarekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmi'i'l-Tirmizî* (Beyrut: Dârul-kütübî'l-ilmiyye, ts.), 8/23.

[72] Dârimî, "Hudûd", 11 (2360); Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 6/233.

لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَجْلِدَ فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلَّا فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

lıdır. Bu lafızlar “bir kişiye celde vurulamaz” şeklinde lâ-i-nâfiye edatıyla,^[73] “celde vurmayınız” şeklinde nehy-i hâzır,^[74] “celde yoktur” cinsten hükmü nefyeden lâ edatıyla^[75] nakledilmektedir. Mürsel olan Abdurrahman b. Câbir rivayeti “had cezası dışında ondan fazla ceza yoktur” şeklinde cinsten hükmü nefyeden lâ edatıyla,^[76] Ebû Hüreyre tariki ise “ondan fazla tazir cezası uygulamayın” şeklinde nehy-i hâzır ve tazir kökünden bir fiil^[77] ile nakledilmektedir.

İlgili konudaki rivayetlerde “helal değildir” lafzının yerine emr-i hâzır ve lâ-i nâfiye lafızlarının asıl olduğu anlaşılmaktadır. Bu lafızlar had dışında on celdeden fazla vurulmaması gerektiğini ifade ettiği için sonradan bazı tariklerde bu durum “helal değildir” lafızıyla ifade edilmiş, farklı bir ifadeyle hadisten çıkarılan fikhî hüküm rivayetlere bu şekilde yansımış olabilir.

2.12. Zekâtta Alt Sınır

Buğday-hurma ve develerde zekâtın farz olabilmesi için alt sınırı ifade eden hadislerde “helal değildir” lafzı kullanılmıştır. Ebû Saîd el-Hudrî’den naklediğine göre “beş veske ulaşıncaya kadar buğday ve hurmada, beş ukiyyeye ulaşıncaya kadar gümüşte, beş adete ulaşıncaya kadar deve de zekât helal değildir.”^[78] Rivayetin mütâbî ve şahidlerinde ise farklı lafızlar kullanılmıştır. Ebû Saîd,^[79] Ebû Hüreyre,^[80] Câbir b. Abdullah (öl. 78/697),^[81] tariklerinde “Beşin altında zekat yoktur” ifadesi vardır. Farklı tariklerde Ebû Saîd’ten “Beşten azında zekat yoktur”^[82] ve “Beşin altında zekat yoktur”^[83] lafızları vardır. Buradan anlaşıldığına göre “leyse ve lâ” edatlarıyla gelen lafızlar asıl gibi durmaktadır. Zaten anlam açısından düşünüldüğünde bu lafızların daha uygun olduğu görülür. Zira buradaki anlam, alt sınırı ifade etmektedir. Beş vesk/ukiyye/deve sayısına ulaştığında zekâtın verilmesi gerektiğini

[73] Buhârî, “Hudûd”, 44 (No. 6848); Müslim, “Hudûd” (No. 1708); İbn Mâce, “Hudûd”, 32 (No. 2601); Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 39 (No. 4491); Tirmizî, “Hudûd”, 30 (1643). : *إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ* .

[74] Buhârî, “Hudûd”, 44 (No. 6850). *لَا تَجْلِدُوا فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ* .

[75] Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 6/232; İbn Hibbân, *Sahîh*, 10/304. *لَا جَلْدَ فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ* .

[76] Abdürrezzâk, *Musannef*, 11/7/413; Buhârî, “Hudûd”, 44 (6849). : *لَا عُقُوبَةَ فَوْقَ عَشْرِ صَرَبَاتٍ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ* .

[77] İbn Mâce, “Hudûd”, 32 (2602). *لَا تُعْزَرُوا فَوْقَ عَشْرَةِ* .

[78] Nesâî, “Zekât”, 22 (No. 2483); İbn Hibbân, *Sahîh*, 8/72; Dârekutnî, *Sünen*, 2/472. *لَا يَجَلُ فِي النَّبْرِ وَالنَّمْرِ زَكَاةَ حَتَّى يَبْلُغَ خَمْسَةَ أَوْسُقٍ ، وَلَا يَجَلُ فِي الْوَرَقِ زَكَاةَ حَتَّى يَبْلُغَ خَمْسَ أَوْاقٍ ، وَلَا يَجَلُ فِي الْإِبِلِ زَكَاةَ حَتَّى يَبْلُغَ خَمْسَ دَوْدٍ* .

[79] *Muvatta'*, “Zekât”, 1 (No. 832); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/123; Dârimî, “Zekât”, 11 (1673); Buhârî, “Zekât”, 4 (No. 1405); Müslim, “Zekât”, 1 (No. 979); İbn Mâce, “Zekât”, 9 (No. 1799); Tirmizî, “Zekât”, 7 (No. 626). *لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوْاقٍ صَدَقَةٌ ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ دَوْدٍ صَدَقَةٌ ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ* .

[80] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/121; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 20/217.

[81] Müslim, “Zekât”, 1 (No. 980); İbn Mâce, “Zekât”, 6 (1794).

[82] Buhârî, “Zekât”, 56 (No. 1484). *لَيْسَ فِيمَا أَقَلَّ مِنْ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ ، وَلَا فِي أَقَلَّ مِنْ خَمْسَةِ مِنَ الْإِبِلِ الدَّوْدِ صَدَقَةٌ ، وَلَا فِي أَقَلَّ مِنْ خَمْسِ أَوْاقٍ صَدَقَةٌ* .

[83] İbn Mâce, “Zekât”, 6 (No. 1793); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/339; Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 2/35. *لَا صَدَقَةَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسَاقٍ مِنَ النَّمْرِ ، وَلَا فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوْاقٍ ، وَلَا فِيمَا دُونَ خَمْسِ مِنَ الْإِبِلِ* .

belirtir. "Helal değildir" lafzı, bu konuda tahrim ve kerâhet gibi anlamların dışında alt sınırı yani bu sayıya ulaşmadığında zekâtın farz olmadığını ifade etmektedir.

2.13. Köpeğin ve Zina Yapan Kişinin Parası

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber; "Köpeğin parası, kâhinin kehanet ücreti, fâhişenin fuhuş karşılığı aldığı para helal değildir" buyurdu.^[84] Rivayetin mütâbî ve şahitlerinde "helal değildir" lafzı farklı ifadelerle nakledilmiştir. Ebû Hüreyre,^[85] Ebû Mes'ûd Ukbe,^[86] İbn Abbas,^[87] Vehb b. Ca'fer^[88] ve Câbir b. Abdillâh^[89] tariklerinde "Allah Rasûlü yasakladı"; Câbir b. Abdillâh tarikinde "Allah Rasûlü sakındırdı";^[90] İbn Abbas tarikinde "Allah Rasûlü haram kıldı" ve "haramdır";^[91] Ebû Hüreyre tarikinde "haramdandır";^[92] Râfi' b. Hadîc tarikinde "kazancın şerlisi"^[93] ve "kötü/çirkindir"^[94] şeklinde lafızlar bulunmaktadır. Söz konusu tariklerde isyankâr kişinin elde ettiği kazanç, şarap parası, hayvan menisinin parasını Hz. Peygamber'in yasakladığına dair bilgiler de yer almaktadır. Konuyla ilgili yasakların "helal değildir", "nehyetti", "sakındırdı", haramdır", "şer", "habis" ve "süht" lafızlarıyla ifade edildiği görülmektedir. Bu tür lafızlar, bazılarında ihtilaf olsa da "tahrim" ifade etmektedir. İbn Hacer'e (öl. 852/1449) göre köpeğin satımı, nehyin zâhirinden anlaşılacağı üzere tahrim ifade eder.^[95] Aynı'ye (öl. 855/1452) göre ise eşyada asıl olan ibâhadır. Eğer köpek edinmenin nehyine dair bir hadis gelmişse bu, onun satımın da haram olduğunu gösterir. Ancak bu konuda ilgili hükmü nesh edebilecek türde rivayetler vardır. Av köpekleri edinmenin mübah olduğuna dair bilgi, ilgili hükmü bir tür nesh (tahsis) eder.^[96] Anlaşıldığı kadarıyla Hanefiler, ilgili hükmün istisnası olduğu için lafızların tüm köpek satışları için tahrim ifade etmediği görüşündedir.

[84] Ebû Dâvûd, "İcâre", 29 (No. 3484); Nesâî, "Sayd ve Zebâih", 15 (No. 4304); Tahâvî, *Meânî'l-âsar*, 4/52; Hâkim en-Nisâbüri, *Müstedrek*, 4/52. وَلَا يَحِلُّ ثَمَنُ الْكَلْبِ ، وَلَا خُلُوانُ الْكَاهِنِ ، وَلَا مَهْرُ الْبَيْعِيِّ .

[85] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/409; Dârimî, "Buyû", 80 (No. 2666); İbn Mâce, "Ticârât", 9 (No. 2160); Nesâî, "Buyû", 92 (No. 4697). نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كَسْبِ الْحَجَّامِ ، وَعَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ ، وَعَنْ عَسْبِ الْفَخْلِ .

[86] Buhârî, "Talâk", 51 (5346); İbn Mâce, "Ticârât", 9 (No. 2159); Ebû Dâvûd, "İcâre", 29 (3481); Nesâî, "Sayd ve Zebâih", 15 (4303). نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَمَهْرِ الْبَيْعِيِّ وَخُلُوانِ الْكَاهِنِ .

[87] Ebû Dâvûd, "İcâre", 29 (3482). نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ .

[88] Buhârî, "Talâk", 51 (5347); Ebû Dâvûd, "İcâre", 29 (No. 3483). وَنَهَى عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَكَسْبِ الْبَيْعِيِّ .

[89] İbn Mâce, "Ticârât", 9 (No. 2161); Tirmizî, "Buyû", 49; Nesâî, "Sayd ve Zebâih", 16 (No. 4306). أَنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ ثَمَنِ السِّنُّورِ وَالْكَلبِ إِلَّا كَلْبَ صَنْدِيقِ اللَّهِ .

[90] Müslim, "Müsâkât", 42 (No. 1569). قَالَ : رَجَزَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ .

[91] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/354; Nesâî, "Buyû", 89 (No. 4667). حَرَامٌ : ثَمَنُ الْخُمْرِ ، وَثَمَنُ الْبَيْعِيِّ ، وَمَهْرُ الْبَيْعِيِّ ، وَثَمَنُ الْكَلْبِ .

[92] İbn Hibbân, *Sahih*, 11/315. وَثَمَنُ الْكَلْبِ وَالسِّنُّورِ ، وَكَسْبُ الْحَجَّامِ مِنَ السُّحْتِ .

[93] Müslim, *Sahih*, Buyû, 40 (1568); Ebû Dâvûd, Buyû, 39 (3421); Nesâî, "Sayd ve Zebâih", 15 (4305). شَرُّ الْكَسْبِ مَهْرُ الْبَيْعِيِّ وَثَمَنُ الْكَلْبِ وَكَسْبُ الْحَجَّامِ .

[94] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/507; Müslim, "Müsâkât", 41 (No. 1568); Ebû Dâvûd, "İcâre", 3 (No. 3421). ثَمَنُ الْكَلْبِ خَبِيثٌ ، وَمَهْرُ الْبَيْعِيِّ خَبِيثٌ ، وَكَسْبُ الْحَجَّامِ خَبِيثٌ .

[95] İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî*, 4/426.

[96] Aynı', *Umdetü'l-kârî*, 12/20.

2.14. Borç Para Verme Yoluyla Alışveriş

Alışverişle alakalı birkaç hükmü bir arada barındıran bir rivayete göre borç para verme yoluyla satış, bir satışta iki şart koşmak ve yanında olmayan malın satımı helal değildir.^[97] Alışverişle ilgili üç kuralın ifade edildiği bu rivayet, Abdullah b. Amr tarafından nakledilmektedir. Rivayetin farklı tariklerinde ise “helal değildir” ifadesi yerine bu üç şeye bir de tazmin edilmeyen malın kârı eklenerek “Allah Rasûlü bunları/bu dört şeyi nehyetti” şeklinde “nehâ” fiili kullanılmıştır.^[98] Bunların yanında bazı tariklerde “câiz değildir” bazılarında ise “uygun değildir” ifadeleri yer almaktadır.^[99] Rivayetin şahidlerinden Hâkim b. Hizâm tarihinde sadece yanında olmayan malın satımına, “Rasûlüllah beni bundan nehyetti”,^[100] “yanında olmayan malı satma”^[101] ifadeleriyle yer verilmiştir. Hadis metinlerinde “helal değildir”, “nehiy”, “uygun değildir”, “câiz değildir” ve “emr-i hâzır” lafızları kullanılmıştır. Söz konusu lafızlardan hareketle mezhepler arası farklı görüşler olsa da genel anlamda bu tür yapılan alışverişin fasit (geçersiz) olduğu belirtilmiştir.^[102]

2.15. Şarkıcı Kadınların Alım-Satımı

Şarkıcılık yapan kadınların alım-satımının helal olmadığına dair rivayetler sadece Ebû Ümâme el-Bâhilî’den nakledilmektedir. Kaynaklarda rivayetlerin bir kısmı “helal değildir” kalıbıyla;^[103] bir kısmı “satmayın” şeklinde Lâ-ü nehy edatıyla;^[104] bazısı “Allah haram kıldı” lafzıyla;^[105] bazısı da “Allah Rasûlü yasakladı” şeklinde^[106] nehâ fiiliyle geçmektedir. Burada helal olmayan/satılmaması istenen/Allah’ın haram kıldığı/Allah Rasûlü’nün nehyettiği eylem şarkıcılık yapan kadınların satın alımı-satımı ve ticaretinin yapılmasıdır. Hz. Âişe ve Hz. Ali’den nakledilen tariklerde de “Allah haram kıldı” ifadelerine rastlanmaktadır.^[107]

[97] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/253; İbn Mâce, “Ticârât”, 20 (No. 2188); Ebû Dâvûd, “Buyû”, 70 (No. 3504); Tirmizî, “Buyû”, 19 (No. 1234); Nesâî, “Buyû”, 58 (No. 4625).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: “لَا يَجِلُّ سَلْفٌ وَبَيْعٌ، وَلَا شَرْطَانٌ فِي بَيْعٍ، وَلَا رَيْحٌ مَا لَمْ يُضْمَنْ وَلَا بَيْعٌ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ

[98] Abdurrezâk, *Musannef*, 11/8/39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/516; Dârimî, “Buyû”, 26 (2602); Nesâî, “Buyû”, 69 (No. 4629).

[99] Bk. İbn Hibbân, *Sahih*, 10/160; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), 10/324, 5/340. أَنْ لَا يَصْلُحَ / لَا يَجُوزُ

[100] Tirmizî, “Buyû”, 19 (No. 1233). نَهَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَبِيعَ مَا لَيْسَ عِنْدِي

[101] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/26; İbn Mâce, “Ticârât”, 20 (No. 2187); Ebû Dâvûd, “İcâre”, 34 (No. 5303); Tirmizî, “Buyû”, 19 (No. 1232); Nesâî, “Buyû”, 58 (No. 4627). لَا تَبِيعَ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ

[102] Geniş bilgi için bk. Tahâvî, *Şerhu müşkilil-âsâr*, 11/251; Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed Hattabî, *Meâlimü's-sünen* (Halep: el-Matbaatü'l-ilmîyye, ts.), 3/141.

[103] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/502-503; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 8/180.

[104] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/611; Tirmizî, “Buyû”, 51, “Tefsîr”, 31; Tefâül kalıbında Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, 6/23. لَا تَبْتَاعُوا الْمُغَنِّيَاتِ

[105] Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 8/213. لَا تَبِيعُوا

[106] İbn Mâce, “Ticârât”, 11 (No. 2168). نَهَى رَسُولُ اللَّهِ

[107] Ahmed b. Ali Ebû Ya'la, *Müsnedü Ebî Ya'la*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dâru'l-me'mûn, 1984), 1/402;

Rivayet metnindeki **الْفَيْئَاتِ** ve **الْفَيْئَةِ** ifadeleri şarkı söyleyen anlamındadır. Rivayette geçen şarkıcının parasının alınmasının haram olması ise haram olan bir şeye sebep olmasından dolayıdır.^[108] Böylelikle bu ifadelerin "tahrime" işaret ettiği anlaşılmaktadır.

2.16. Kadınlara Arkadan Yaklaşmak

Câbir b. Abdullah'tan nakledildiğine göre Nebî (s.a.v.) şöyle dedi: "Allah, hakı söylemekten geri durmaz, kadınlara arkalarından (dübürlerinden) yaklaşmak helal değildir." Başka bir tarihte ise Câbir'den "helal değildir" lafzının yerine "kadınlara yaklaşmayın" ifadesi gelmiştir.^[109] Nitekim rivayetin şahidlerinden Ali b. Talk,^[110] Huzeyme b. Sâbit,^[111] ve Ebû Hüreyre tariklerinde^[112] genelde "kadınlara arkadan yaklaşmayın" şeklinde gelmektedir. Bunların dışında "nehâ" lafzıyla Huzeyme b. Sâbit'ten "Allah size yasakladı" Ali b. Talk'tan "Rasûlullah yasakladı" şeklinde^[113] nakledilmiştir. Yine böyle kişilere "Allah kıyamet günü bakmaz" anlamına gelen lafızlarla İbn Abbas ve Ebû Hüreyre tarikleri vardır.^[114] Başka bir Ebû Hüreyre tarikinde ise lanet kelimesiyle "böyle yapan kişi lanetlenmiştir" şeklinde nakledilmiştir.^[115]

Sahâbe ve tâbiîn âlimleri, nakledilen rivayetlerden hareketle, söz konusu fiilin kötülüğünü ya da fâilini farklı şekillerde ifade etmişlerdir. Abdullah b. Mes'ud, haram; İbn Abbas, hoş görmeme (kerih); İbn Ömer, küçük lûtîlik; Ebu'd-Derdâ, Ebû Hüreyre kâfir /kefere; Ata, Mücâhid, Saîd b. Müseyyeb, Tâvus ise böyle yapmanın bir tür küfür olduğunu ifade etmişlerdir.^[116] Tahâvî, konuya dair cevâz verenlerin görüşlerini zikrettikten sonra bu tür ilişkiyi nehyeden rivayetlerin mütevâtir olarak geldiğini, ilgili rivayetlerin, sahâbe ve tabiîn görüşlerinin bu doğrultuda olduğunu belirterek bunların "nehiy" ifade ettiğini zikreder.^[117] Nevevî, kadınlara arkadan yaklaşmanın haram olduğunda âlimlerin ittifak ettiğini, nitekim bu konuda birçok meşhur hadis olduğunu ifade eder.^[118] Azîmâbâdî ise hadisteki ifadenin "tahrime"

Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Tarık b. Avz (Kahire: Dâru'l-harameyn, ts.), 5/5. **إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ الْفَيْئَةَ ، وَيَبْعَهَا ، وَتَمْنَهَا ، وَتَغْلِيْمَهَا ، وَالِاسْتِمَاعَ إِلَيْهَا**

[108] Mübarekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, 2/259.

[109] Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 3/45. **لَا تَأْتُوا النِّسَاءَ**

[110] Dârimî, "Tahâret", 114; Tirmizî, "Rada", 11. **لَا تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أَعْجَازِ هُنَّ**

[111] Dârimî, "Tahâret", 114; İbn Mâce, "Nikâh", 29.

أَنْ تُؤَاتَى النِّسَاءَ فِي أُنْبَارِ هُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى نَهَاكُمْ أَنْ تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أُنْبَارِ هُنَّ / نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[112] Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 3/44.

[113] Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/169, 39/472; Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 3/43.

[114] Dârimî, "Tahâret", 114; İbn Mâce, "Nikâh", 29.

[115] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/157; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 45 (No. 2162). **مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَةً فِي ذَنْبِهَا**

[116] Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 9/231; Dârimî, "Tahâret", 114.

[117] Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 3/40-46.

[118] Nevevî, *Minhâc*, 10/6

delalet ettiğini, azı müstesna ümmetin genelini bu görüşte olduğunu ifade eder. Ona göre Allah'ın helal kıldığından dışındaki yollar haramdır.^[119] Genellikle rivayetlerin meşhur-mütevâtir olmasından dolayı rivayetlerin tahrir ifade ettiği belirtilir.

Rivayetin şahid ve mütâbileri, hadisteki yaygın lafzın “helal değildir” olmadığını, daha ziyade “yaklaşmayın/neh-y-i hazır” ifadesinin yaygın olduğunu göstermektedir. Bu fiilin bir tür lûtiliğe benzetildiği için lanet/küfür gibi daha ağır lafızlarla ifade edilmiştir. Anlam açısından ilgili lafızların “tahrime” delâlet ettiği görülmektedir.

Ayrıntılı olarak ele alınan bu konuların dışında başkasının çocuğu, açıklanmayan malın satımı, ganimet malından az-çok alma, Mekke'de silah taşıma ve Müslüman kişinin kanıyla ilgili rivayetlerde (şekil 1'deki 18,19,20,21,22,23. hadisler) lafız ve anlam açısından benzer durumlar söz konusudur. Konuyu uzatmamak adına onlar ayrıntılı işlenmemiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“Helal değildir” lafzıyla başlayan farklı konulardaki hadisler, tariklerindeki lafızlar ve anlamları açısından incelenmiştir. Konu maddeler halinde şöyle değerlendirilebilir:

1. “Helal değildir” kalıbıyla başlayan hadis metinlerinin cümle öğeleri genelde fiil+fâil ve fiil+mef'ül+fâil formunda gelmiştir. Mef'ül konumunda “kadın, kişi” zikredilmiş ve genelde bunlar “mü'min ve Müslüman” sıfatlarıyla betimlenmiştir. Mef'ül'den sonra yasaklanan fiil gelmiştir. “Helal değildir” ibaresi mutlak bir yasak ifadesi olduğu için sonrasında yer yer istisna kalıpları gelmiştir.

2. “Helal değildir” lafzıyla başlayan hadislerin yapısı, Kur'an üslûbuna uygundur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de dört yerde aynı ifadeye rastlanır. Boşanmış kadınların iddet sürelerinden bahseden ayette şayet bu süre zarfında hamile oldukları ortaya çıkarsa onları kocalarından gizlemelerinin helal olmadığı belirtilmiştir.^[120] Hemen akabindeki ayet ise geri dönelebilen boşamanın iki defa olduğu, sonrasında evliliğin ya iyi bir şekilde devam ettirilmesi ya da güzellikle sona erdirilmesinden bahseder. Ayet, nikahın sona ermesi durumunda erkeklere şu uyarıda bulunur: “Onlara verdiğiniz mehirlerden bir şey geri almanız size helal değildir. Ancak Allah'ın sınırlarına riayet edemeyeceklerse başka.”^[121] Benzer şekilde erkeklere yönelik bir uyarı Nisa süresinde şöyle geçmektedir: “Ey iman edenler, kadınlara zorla

[119] Muhammed Eşref b. Emîr Azimâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Davud* (Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, ts.), 2/215.

[120] el-Bakara, 2/228. وَلَا يَجِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ.

[121] el-Bakara, 2/229. وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُعْطِيَا حُدُودَ اللَّهِ.

vâris olmanız, verdiğiniz mehirin birazını kurtaracaksınız diye onları kışkırtmanız, mal karşılığında onları boşamak istemeniz size helal değildir. Ancak onlar arayacak bir kötülük yaparlarsa başka.”^[122] Ahzab süresinde Hz. Peygamber’e yönelik bir uyarı da “helal değildir” lafzıyla ifade edilmektedir.^[123]

3. Ayetlerdeki ifadeler, “birine bir şey helal değildir” şeklinde hadislerdeki kalıplarla aynıdır. Fâil kalıbı bazen isim bazen muzâri fiili mastara çeviren edatla gelmiştir. Yine her bir ayette istisna cümlesi bulunmaktadır. Hadislerdeki kalıpların Kur’an ayetlerine benzemesi, isnada bağlı sıhhat anlayışından bağımsız olarak söz konusu ifade tarzının Hz. Peygamber’e aidiyeti konusunda önemli bir göstergedir.

4. Merfû hadislerdeki söz konusu ifade kalıpları, kadının mahremsiz yolculuğu, kocasından izinsiz nâfile oruç tutması konularında görüldüğü üzere sahâbe tarafından da kullanılmaktadır. Bu durum, Hz. Peygamber döneminde “helal değildir” ifade kalıbının varlığını gösteren diğer bir veridir.

5. İncelenen hadisler, hüküm ihtiva etmektedir. Hz. Peygamber’in hüküm koyma (teşri) yetkisi Kur’an, sünnet ve âlimlerin icmâsı ile sabittir.^[124] Nitekim ayette, “Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi yasakladıysa ondan sakının” buyrulmuştur.^[125] Bu doğrultuda Hz. Peygamber’in nehiy-tahrim yetkisi olduğu ifade edilir.^[126] Zira hadislerde de hüküm bildiren emir ve yasak ifadeleri bulunmaktadır. Bu kapsamda “Helal değildir” lafzı, nehiy ifade eden lafızlardandır.

6. Nassın delâletini tespit için âlimler çeşitli metotlar geliştirmişlerdir. İlk dönemlerde kabaca lafzî ve gâî yaklaşıma sahip sahâbe ve tâbiîn bulunmaktadır. Sonrasında meseleler fıkıh usûlü ilmi geliştikçe detaylandırılmıştır. Bu bağlamda nehiy lafızları sarîh nehiy (nehy-i hâzır ve nehy-i gâib kalıpları) ve sarîh olmayan nehiy (tahrim, helal değildir, nehâ vd. lafızlar) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. “Allah’ın haram kıldığı canı öldürmeyin ancak haklı bir sebep varsa başka” ayeti birinci; “Size ölü kan, domuz eti haram kılındı”, “İçki, kumar, fal oku pisliktir, terk edin”, Allah fuhşiyatı yasaklar”, “Hacta cinsel ilişki, fiske ve tartışma yoktur” gibi ayetler ikinci kısma örnektir.^[127] Yukarıda incelenen hadislerin şâhid ve mütâbillerinin çoğu, sarîh ve gayr-i sarîh ifadelerden oluşmaktadır.

[122] en-Nisâ, 14/9.

[123] el-Ahzâb, 33/52.

[124] Zekiyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 79-82; Ali Toksarı, “Teşriî Değer Açısından Sünnetin Konumu”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 27 (Şubat 2014), 9-24.

[125] el-Haşr, 59/7.

[126] Engin, *Hadislerdeki Nehiyler*, 57-70.

[127] H. Yunus Apaydın, “Nehiy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/544-545; Geniş bilgi için bk. Engin, *Hadislerdeki Nehiyler*, 75-76.

7. Nehiy kalıplarının tahrir, kerâhet, dua, irşâd ve tahkir gibi birçok anlamı bulunmaktadır. Nehyin hakikî anlamı tahrir ve kerahet olup diğer anlamları mecâzîdir. Ancak başka bir delil olmadığında nehiy ifadelerinin anlamı (tahrir, kerâhet) hakkında ihtilaf edilmiştir. Cumhuriyet ulemâ, başka bir delil yoksa nehiy lafızlarının tahrir anlamına geldiğini belirtmiştir.^[128] Nitekim incelenen hadislerden bir kısmı tahrir (Şarkıcı kadın alım-satımı, kadınlara arkadan yaklaşmak, köpeğin satımı gibi) bir kısmı ise kerâhet (hibeyi geri istemek, üç günden fazla dargınlık, vasiyeti ertelemek, sıkışıkken namaz kılmak vd.) olarak anlaşılmıştır. Bunların dışında “helal değildir” lafzı sadece zekat konusunda alt sınırı belirtmek üzere kullanılmıştır.

8. Nehiy ifade eden lafızların bir kısmı kavli olarak Hz. Peygamber tarafından söylenmekte (nehy-i hâzır, nehy-i gâib, haram, helal değildir) diğer bir kısmı ise sahâbe tarafından Hz. Peygamber’in uygulaması (yasakladı, sakındırdı) olarak ifade edilmektedir. İkinci kısım, sahâbe tarafından lafza döküldüğü için “yasak” anlamına gelmediğine dair tartışmalar vardır.^[129] İncelenen hadislerde görüldüğü üzere “helal değildir” lafzı bir tarikte “nehâ” diğerinde direkt nehy-i hazır olarak ifade edilmiştir. Bu açıdan hadisler özelinde aralarında ayırım yapmak çok mümkün gözükmemektedir.

9. Makalede işlenen her bir konu için olmasa da bazılarında “helal değildir” lafzı aynı nehâ lafzında olduğu gibi Hz. Peygamber’in nehyindeki (nehy-i hâzır) muhtevâ dikkate alınarak sahâbe tarafından “helal değildir” şeklinde ifade edilmiş gibi gözükmemektedir.^[130] Çünkü bazı konularda rivayetin mütâbî ve şahidi daha ziyade nehy-i hâzır kalıbında gelmektedir.

10. Rivayetin şekli açısından incelenen hadislerin çoğu, manen nakledilmiştir. Nitekim tarihler incelendiğinde nehiy lafızlarının birbiri yerine kullanıldığı rahatlıkla görülebilir. Ancak bazısının sadece “helal değildir” kalıbında lafzen nakledildiği söylenebilir. Bu açıdan benzer yapıdaki hadis metinlerini incelenmek, hadislerin lafzen ve manen rivayeti konusunda fikir vermektedir.

11. Mütâbî ve şahid açısından bakıldığında “helal değildir” kalıbının yerine çoğunlukla benzer lafızlar kullanılmıştır. Burada genelde fiil cümlelerinde “lâ-i nâhiye, nehy-i hâzır, nehy-i gâib lafızları, “la yasluhu ve “nehâ” ifade kalıpları kullanılmıştır. İsim cümlelerinde ise “haram, habîs, şer” ifadeleri tespit edilmiştir. Bu durum, manen rivayette belli kalıpların dışına çıkılmadığını göstermektedir. Bura-

[128] Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 339; Apaydın, “Nehiy”, 32/545; Engin, *Hadislerdeki Nehiyler*, 77-80.

[129] Apaydın, “Nehiy”, 32/545; Engin, *Hadislerdeki Nehiyler*, 113-115.

[130] Râvi, bir soruya cevap vermek amacıyla rivayeti “nehyetti, câiz değildir” gibi yargı bildiren ifadelerle naktebilmektedir. Bk. Yavuz Ünal, *Hadis Geleneğinde Metin Bilinci* (Samsun: Etüt yayınları, 2008), s. 165-172.

daki ifadelerin tamamının sarih ve gayr-i sarih nehy ifadeleri kapsamında olduğu görülür.^[131]

12. Rivayetlerin farklı tariklerinde şayet nehy-i hâzır, haram kıldı/haram, nehyetti gibi ifadeler varsa buralar daha ziyade tahrir şeklinde anlaşılmalıdır. Ancak “kişi yapmaz, oturmaz” gibi lâû'n-nehy edatı kullanılmışsa buralar kerâhet şeklinde anlaşılmalıdır. Bu açıdan lafzın delaletini tespitinde rivayetlerdeki lafız farklılıklarının etkisi görülmektedir.

Sonuç olarak “helal değildir” lafzıyla başlayan hadis metinlerinin benzer kalıpta geldiği, rivayetlerin farklı tariklerinde ise manaya etki etmeyecek tarzda farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ancak bazı rivayetlerin aslı nehy-i hâzır gibi kalıplarla Hz. Peygamber'e dayanırken “helal değildir” ifadesinin sahâbe ve tabiine ait olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan anlam tespitinde farklı tarikleri araştırma ve kıyas gibi metotlar kullanılmalıdır. Lafızları benzer olmasına rağmen ele alınan hadisler, bazı konularda tahrir bazılarında ise kerâhet şeklinde anlaşılmalıdır.

Hadis metinlerindeki benzer yapıların incelenmesi; anlam, sıhhat ve rivayet gibi alanlarda çeşitli açılımlar sağlayabilir. Bu açıdan farklı ifade kalıplarının çalışılmasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsnedi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnaut vd. 50 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Apaydın, H. Yunus. “Nehiy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/544-547. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Atan, Abdullah Hikmet. “Mana ile Hadis Rivayeti”. ; İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Azimâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr, *Avnu'l-ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Davud*. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedruddîn. *Umdetü'l-kâri Şerhu Sahîh-i Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-turâsi'l-arabî, ty.
- Başaran, Selman. “Hadislerde Mana Rivayetinin Sonuçları”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* III/3 (1991), 65-76.
- Beyhakî, Ahmed b. Huseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 3. baskı., 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *Müsnedü'l-Bezzâr*. thk. Mahfûz er-Rahman Zeynullah vd. (thk.). 18 Cilt. Medine: Mektebetü'ulûm ve'l-hikem, 292M.S.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Resûlillahi ve Sünenihi ve Eyyâmihî*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir. 9 Cilt. Dimeşk: Dâru Tûki'n-Necât, 2001.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şuayb Arnaut vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Müsnedü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Süleym Esed Ed-Derânî. 4 Cilt. Suud: Dâru'l-muğnî, 2000.
- Doğanay, Süleyman. *Hadis Rivayetinde Ravi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (ISAM), 2009.

[131] Apaydın, “Nehiy”, 32/545; Geniş bilgi için bk. Engin, *Hadislerdeki Nehiyler*, 75-76.

- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnaût vd. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009.
- Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali. *Müsnedü Ebî Ya'la*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-me'mûn, 1984.
- Engin, Sezai. *Hizmet Peygamber'in Yasakları: Anlam ve Yorum Açısından Hadislerdeki Nehiyler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Erul, Bünyamin. "Rivayet Metinlerinde Ravilerin Tasarrufları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XLII/1* (2001), 173-212.
- Güler, Zekeriyâ. "Ümmü Atıyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/314. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-sahihayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990.
- Hattabî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed. *Meâlimü's-sünen*. 4 Cilt. Halep: el-Matbaatü'l-ilmîyye, ts.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr. *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. thk. Hüseyin Selim ed-Derânî. 2 Cilt. y.y.: Dâru'l-me'mûn, ts.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî. *el-İstizkâr*. thk. Salim b. Muhammed Ata vd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2000.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *Kitabu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409.
- İbn Hacer el-Askalanî, Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-bârî Şerhu Sahih-i Buharî*. thk. Muhammed Fuat Abdülbaki. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Bustî. *Sahîhu İbn-i Hibbân*. thk. Muhammed Ali Sönmez ve Halis Aydemir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak. *Sahîhu İbni Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 2 Cilt. y.y.: el-Mektebetü'l-İslamî, 2003.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb Arnaût vd. 5 Cilt. b.y.: Dâru Risâleti'l-âlemiyye, 2009.
- İstemî, Fuat. "Hadislerin Bağlamının Tespitinde İhtisar ve Taktî Uygulamasının Neden Olduğu Sorunlar". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (2017), 315-326.
- Malik b. Enes, el-Medîni. *Muvatta'*. thk. Muhammed Fuat Abdülbaki. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, 1985.
- Mübarekfürî, Ebû'l-Ula Muhammed Abdurrahman. *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmîi't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.
- Müslim, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuat Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1955.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb. *el-Müctebâ mine's-Sünen*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbaati'l-İslamiyye, 1986.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn. *el-Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim b. Haccac*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, 1392.
- Özüdoğru, Bekir. "Sihhat ve Delâlet Açısından Râvinin Rivayetine Muhalif Ameli". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XVIII/1 (2018), 131-164.
- San'ânî, Abdurrezzak b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habiburrahman el-A'zamî. Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1403.
- Şaban, Zekiyüddîn. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fık)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Şahin, Osman. "Kadınların Mahremsiz Yolculuk Yapmasının Hükmü". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (2019), 359-387.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Tarık b. Avz. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-harameyn, ts.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdi b. Abdilmecid. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zehra en-Neccâr. 5 Cilt. Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnaût. 16 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1994.

- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi' u'l-kebir - Süneni't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-garbi'l-Islamî, 1998.
- Toksarı, Ali. "Teşrii Değer Açısından Sünnetin Konumu". *Bilimname: Düşünce Platformu* 27 (Şubat 2014), 9-24.
- Ünal, Yavuz. *Hadis Geleneğinde Metin Bilinci*. Samsun: Etüt yayınları, 2008),
- Yıldırım, Enbiya. "Hadislerin Manayla Rivayeti". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 279-314.
- Yılmaz, Rahile Kızılkaya. "İhtilâfü'l-Hadis İlmî Açısından Kadının Mahremsiz Yolculuğu". *Diyanet İlmî Dergi* LXVIII/1 (2022), 263-300.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf. *Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. 4 Cilt Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 1997.